

SIRP YAZARI STEVAN SREMATS VE NASREDDİN HOCA

Serbian Writer Stevan Sremac and Nasreddin Hodja

Kseniya AYKUT*

ÖZET

Nasreddin Hoca Sırpça yazılı kaynaklarda on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru anılmaya başlanan bir halk edebiyatı kahramanıdır. Sözlü edebiyatta kendisi şüphesiz ki çok daha önce ortaya çıkmıştır. Ağzından söylenen ve Sırp edebiyatında benimsenen fıkra ve şakalar, Hoca'yı hayatında başına ne gelirse gelsin yenik düşmeyen, şakacı ve neşeli biri olarak gösterir. Onun mizahı ve yergisi her zaman şen ve iyimserdir. Nasreddin Hoca fıkra ve hikâyeleri Sırpça'da çıkan birçok dergi ve derlemede yayımlanmıştır. Ancak, Nasreddin Hoca fıkraları ve şakalarını içeren, en geniş kapsamlı derleme ünlü Sırp yazarı Stevan Sremats tarafından 1894 yılında hazırlanmıştır. Büyük değer taşıyan bu derlemede Sremats fıkraları toplamakla kalmayıp Hoca ile ilgili halk hikâyelerinden ilham alarak Sırpça'da bulunan zengin Türkçe kökenli söz varlığından faydalanarak son derece anlamlı bir dil yaratır ve namı Türkiye'nin sınırlarını bir hayli aşan bu mizahi tip karakterinin havasını hakkettiği şekle sokmuştur.

Anahtar Kelimeler; Nasreddin Hoca, Stevan Sremats, Sırp edebiyatı, mizah, fıkra, halk edebiyatı

ABSTRACT

Nasreddin Hodja was a satirical figure from folk literature. Written Serbian sources began introducing Hodja in the 19th century. However, in oral literature, Hodja had been introduced much earlier. His jokes and witticisms were welcomed in Serbian literature and were portraying Hodja as a joker and a merry fellow who would never fall into despair, no matter what hardship befell him in life. His humor and satire were always cheerfull and optimistic. Stories and anecdotes about Hodja appeared in many different magazines and collections in Serbian language. However, the first comprehensive collection of Hodja's jokes and witticisms was published by a famous Serbian writer Stevan Sremac, in 1894. This collection is significant because Sremac not only appears in the role of collector, but also gathers inspiration from folk stories about Hodja. By using Turkish lexicon in Serbian language, he creates an exceptionally expressive

* Prof. Dr., Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi.

language and forms coloring of this humorous hero, whose considerably exceeds the boundaries of Turkey.

Keywords: *Nasreddin Hodja, Stevan Sremats, Serbian Literature, humour, anectode, folk literature*

XIV. yüzyılın ortalarında Balkanlara, Sırp topraklarına gelen Osmanlılar kendi kültürünü, gelenek görenekleri ve dillerini beraberlerinde getirmişlerdir. Balkanlardaki Türk hâkimiyeti yaklaşık 500 yıl sürmüştür. Bu uzun dönem boyunca yerli halk yeni bir kültür ve sosyal düzen ile karşılaşmıştır. Osmanlı devleti ilk başta en büyük önemi mimari eserlere vermekle beraber yeme içme kültürünü, çeşitli sanat kollarını ve halk edebiyatını da bu bölgeye taşımıştır. Uzun zaman iç içe yaşayan Türkler ve yerli halklar arasında bir etkileşim olmuştur. Balkan coğrafyası üzerinde bugün dahi Osmanlı medeniyetinin etkilerini görmek mümkündür. Diğer alanlarda olduğu gibi, Türk etkisi dil ve folklor alanında da çok güçlü olmuştur.

On dördüncü yüzyıldan başlayarak yirminci yüzyıla kadar süren Türkçenin Balkan dilleri üzerindeki etkisi, en çok bu dillerin söz varlığı düzeyinde görülmektedir. Bunun sonucu olarak Sırpçadaki Türkçe kökenli veya Türkçenin aracılığıyla Sırpçaya giren Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin sayısı 8 bine ulaşmıştır.¹

Ancak, Sırpçada kaydedilen Türkçe kökenli sözcük sayısı, iki dilin bir yüzyıldan beri birbiriyle temas etmediğinden, dilin de canlı bir olgu olarak sürekli değiştiğinden dolayı günlük konuşmada oldukça azalmıştır. Günümüz Sırbistan'ına bakıldığında Türkçe kökenli sözcüklerin eskiden olduğu gibi bugün de daha fazla güney bölgelerinde kullanıldığı görülmektedir. Bölgede konuşulan diğer Slav ve Türk dilleri alışverişi büyük ölçüde halk edebiyatını etkileyip Türk folklor etkilerini çok sayıda ortak sözcük, atasözü, deyim, bilmece, türkü, masal ve fıkrada kolayca bulmak mümkündür.

Çok sevilen folklor türü olan fıkra söz konusu olunca Balkanlarda görülen kültür kaynaşımının en güzel örneklerinden biri şüphesiz ki Nasreddin Hoca karakteridir. Sırpça-Hırvatçada yaratılan halk edebiyatını ele alan tüm antolojilerde Nasreddin Hoca'ya önemli yer verilmektedir. Bu halk filozofu ve bilgisi olarak nitelendirilebilen kişiliğin sözlü Sırp edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Halkın anlattığı fıkraların başkahramanı olarak herkesçe bilinen ve sevilen bir karakterdir. İlk başta halk arasında anlatılan fıkralar daha sonra yazılı biçimi de almıştır. İlk yazılı kaynaklar kısa ve sınırlı olarak 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Bilindiği kadar Sırplarda Nasreddin Hoca fıkralarını anlatan ilk yazılı kaynak *Zabavnik* adlı dergiydi.² Bu dergide Nasreddin Hoca'nın on fıkrası yayımlanmıştır. Bundan sonra dikkate değer fıkralar Sırp yazı dili kurucusu ve en büyük dil reformcusu Vuk Stefanoviç Karadziç³ tarafından hazırlanmış derlemelerde yer almıştır. Gerçi, bu yazarın

¹ Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpkom jeziku*, Sarajevo 1985, s. 23.

² *Zabavnik Dimitrija Davidovića*, Beograd 1833, ss. 156-161.

³ Vuk Stefanoviç Karadzić (Trşiç, 1787 – Viyana, 1864), dilbilimci, halk edebiyatı derleyicisi ve ilk Sırpça Sözlük yazarı. Sırp diline fonetik alfabeyi kazandırıp ulusal dili yazı diline getirmiştir.

hazırladığı *Sırp Halk Hikâyelerinde*⁴ yer alan Nasreddin Hoca fıkrasında Hoca'nın ismi geçmemiştir ancak daha sonra yayımlanan *Sırp Halk Atasözleri*⁵ derlemesinde Vuk Karadžić Nasreddin Hoca'nın ismini açıkça belirtmiştir. İlk *Sırpça Sözlük* yazarı olan Vuk Karadžić 'N' harfinde 'Nasradin (hoca)' tanımını vermiştir.⁶

Başka bir Sırp derleyicisi olan Vuk Vrçević⁷, *Sırp Halk Hikâyeleri* adlı eserine, başlıklarında da Nasreddin Hoca'nın isminin geçtiği üç fıkrayı dâhil etmiştir.⁸ Daha sonra yayımlanan *Sırp Halk Antolojilerinde* de birkaç Nasreddin Hoca fıkrasına rastlanmaktadır.⁹ Ünlü Sırp yazarı Branko Ćopić¹⁰, *Nasreddin Hoca Bosna'da*¹¹ başlıklı on iki hikâyeden oluşan bir eser yazmıştır. Ćopić sözlü Sırp edebiyatından ilham alarak halk edebiyatında popüler olan bu karakterin ana özelliklerini ve havasını koruyarak kendi *Nasradin Hoca'sını* yaratmıştır. Halk edebiyatında olduğu gibi Ćopić'in Hoca'sı da hep ezilenlerin yanında olan, zor durumlarda pes etmeyip çareleri arayan, dindar ve esprili bir kişidir.

Belgrad Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü kurulunca¹² da Nasreddin Hoca fenomeni bilimsel açıdan incelenmeye başlanmıştır. Bu konuda en dikkate değer eserler iki oryantalist tarafından yazılmıştır. İlk, Belgrad Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü kurucusu olan Fehim Bajraktarević tarafından yazılan ve Nasreddin Hoca'nın ortaya çıkışı ile ilgili sunulan teorileri ve versiyonları inceleyen bir eser yayımlanmıştır.¹³

Daha sonra Nasreddin Hoca'yı her açıdan ve kapsamlı olarak ele almak üzere doktora tezi konusu olarak seçen İvan Šop, sonrasında bu konuyu Sırbistan Türkolojisi ekolünde önemli yeri olan bir kitap halinde araştırmıştır.¹⁴

Nasreddin Hoca'nın bilimsel açıdan incelenmesini mümkün kılan, fıkralarını ve hikâyelerini bir araya toplayarak en kapsamlı kaynak eserini oluşturan şüphesiz ki ünlü Sırp yazarı Stevan Sremats idi. 1894 yılında Sremats, Sırpça'da ilk olarak Türkçe orijinaline dayanan Nasreddin Hoca fıkraları derlemesini, *Hikâyelerde Nasreddin Hoca'nın Lâtife ve Aptallıkları* adı altında çıkan en geniş ve en zengin Nasreddin Hoca fıkraları kitabını hazırla-

⁴ **Srpske narodne pripovijetke**, derleyen Vuk Stef. Karadžić, ikinci baskı, Beograd 1928.

⁵ **Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi i zagonetke**, derleyen Vuk Stef. Karadžić, Beograd, birinci baskı, 1900, ikinci baskı 1933.

⁶ **Srpski rječnik**, Viyana, birinci baskı, 1818; Viyana, ikinci baskı, 1852.

⁷ Vuk Vrčević, (Risan 1818 – Dubrovnik 1882), lirik halk şiiri derleyicisi, Vuk Karadžić'in yakın arkadaşı ve yardımcısı.

⁸ Vuk Vrčević, **Srpske narodne pripovijetke, ponajviše kratke i šaljive**, Beograd 1868.

⁹ **Srpske narodne priče iz zbirke narodnih pripovijedaka**, derleyen N. Šaulić, Beograd 1925; **Srpske narodne pripovetke**, derleyen V. Čajkanović, Beograd 1929.

¹⁰ Branko Ćopić (1915-1984), şair, hikâye ve roman yazarı, Sırp ve Bosna-Hersek Bilim Akademileri üyesi.

¹¹ Branko Ćopić, "Nasradin Hodža u Bosni", **Bojovnici i bjegunci**, Beograd 1975.

¹² Belgrad Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü 1926 yılında resmi olarak kurulmuş olmasına rağmen 1925 yılında ilk olarak Türkçe dersleri ile başlamıştır.

¹³ Fehim Bajraktarević, **Nasredin Hodžin Problem**, Beograd 1934.

¹⁴ Ivan Šop, **Nasredinove metamorfoze**, Beograd, 1973.

mıştır.¹⁵ Sırp edebiyatında Nasreddin Hoca ile en yakından ilgilenen yazar ve araştırmacı olan Sremats, anılan derlemeyi hazırlarken sadece fıkra ve hikâye toplayıp derlemekle kalmamış, eserinde kullandığı dile Sırpça'da var olan Türkçe sözcükleri katarak onu en güzel bir şekilde zenginleştirmiştir.

Sremats'ın Nasreddin Hoca fıkralarına karşı ilgisi, doğu kültürü ve güney Sırbistan'da etkisi bugüne kadar devam eden Türk kültürü ile yakinen tanışmasından sonra başlamıştır. Stevan Sremats, 1855 yılında Kuzey Sırbistan'da bulunan Voyvodina Bölgesinin Senta kasabasında doğmuştur. İlkokuldan sonraki eğitimi Belgrad'da görmüştür. 1877 yılında Türk-Sırp Savaşına katılmıştır. 1879'dan itibaren, bir dönem Maliye Bakanlığı'nda çalışmış, sonra Niş, Pirot ve Belgrad'da lise öğretmenliği yapmıştır. 1906'da Sırp Bilim Akademisi üyesi seçilmiştir. Aynı yılda vefat etmiştir.

Ortaya çıktığı dönemde çok özel ve özgün bir yaratıcılığa sahip olduğunu gösteren bu yazar, mizahçı yönünün gücünden dolayı kısa bir sürede ünlü, hayatı boyunca çok sevilen ve çok popüler olan, ölümünden sonra da bugüne kadar değerini kaybetmeyen ve ilgiyi koruyan bir kişiliktir.

Sırp edebiyatında 19. yüzyılın ikinci yarısında tipik insan karakterlerini çizen ve içinde bulunduğu ortamı komik bir açıdan ele alan bu yazarın eserleri, farklı kültür ve coğrafi ortamların etkisinde kalarak üç katmanlı olmuştur. O dönemde farklı mentaliteye sahip üç bölge, kişiliğinde olduğu gibi eserlerinde de iz bırakmıştır.

Sremats, doğduğu ve ilk adımlarını attığı düz bir ova olan Voyvodina'da yaşayan insanların statik ve son derece sakin geçen hayatlarını, küçük kıskançlıklarını ve kavgalarını ustaca bir mizahla eleştirerek ilk ünlü komedi romanını yazmıştır.¹⁶ Bu eserde Sremats'ın kullandığı dile bakılırsa, fazla sorunu olmayan, monoton bir yaşam sürdüren karakterleri başarıyla çizebilmek için onların buldukları bölgede sıkça kullanılan Almanca ve Macarca kökenli kelimelere rastlanır.

Yazarın hayatını etkilediği ve yaratıcılığın ikinci dönemini teşkil ettiği diyebileceğimiz zaman, siyasi buhranlarıyla hızla değişen toplumsal sorunlarıyla büyüyen, bağımsızlığa yeni kavuşan Belgrad'da geçirdiği yıllar olmuştur.

Üçüncü ve en uzun süren dönem, o zamanlarda doğu zihniyetini hâlâ koruyan Niş şehrinde çalışarak geçirmiştir. Niş ve ülkenin güney bölgesi yazar üzerine farklı etkiler yaratmıştır. Bazı edebiyat eleştirmenlerine göre bu bölgeye kolayca ayak uydurabilen Sremats'ın ruhunun içinde zaten oryantal bir havaya, geleneksel bir aile düzeni ve 'sevdalı' bir zihniyete karşı eğilimi vardı.¹⁷ Dolayısıyla, yazar oraya gelince hiç yabancılık çekmeden oranın insanlarını, âdetlerini ve kültürünü hemen benimseyip sevmiştir. Buraları eserlerinde de konu ederek 'kaybolan zamanların tanığı' olmuştur.¹⁸ Komedyen, mizahçı ve eleştir-

¹⁵ **Nasradin-hodža, njegove dosetke i budalaštine u pričama**, der. Stevan Sremac, Beograd, 1894, ikinci baskı, Beograd 1952. bkz. Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Balkan Halklarının Dil ve Folklorunda Türk İzleri", **Diyanet**, 189, Eylül 2006, s. 62.

¹⁶ Stevan Sremac, Pop Ćira i Pop Spira, **Brankovo kolo**, S. Karlovci, 1898.

¹⁷ Novakoviç, 1960, s. 8.

¹⁸ Novakoviç, 1960, s. 8.

men olan Sremats bundan sonra en değerli eserlerini yazmıştır. Denilebilir ki yazar bu dönemde büyük bir transformasyon yaşamıştır. Kullandığı dil ve üslup oldukça değişerek eski 'batılı' kelime dağarcığı Sırpçada sık sık veya daha az kullanılan Türkçe kelimelere yerini vermiştir. Hayatı ve çalışma ortamının değiştiği Sremats, Niş'te iken doğu havasını yansıtan bir roman ve birçok hikâye yazmıştır.¹⁹

Niş ve civardaki kasabalarda konuşulan şiveyi eserlerine aktararak Sremats bugün de unutulmayan ve Sırp dilinde fonetik değişime uğrayarak veya uğramadan günlük konuşmada hâlâ kullanılan Türkçeden alıntı kelimeleri kullanmıştır. Örneğin: *sevap, çarşı, kavga, komşu, sokak, yelek, fincan, yok, mahalle, fes, kahvehane, çorap, cep, minderlik, sırmalı, âdet, belâ, dükkân, kapı, kuyumcu, gül, müezzin, meyhane*.

Bunun dışında Sremats'ın eserlerinde bugün daha zor anlaşılan veya kullanımdan tamamen kalkmış kelimelere ve deyimlere büyük ölçüde rastlanır. Örneğin: *gümrük, gümrükçü, aşık, sevda, çorbacı, gurbet, bayır, belki, avcı, teslim, mağaza, Üsküp, İngiliz, kalabalık, kismet, kolay, kunduracı, çok selâm, bereket versin, Mısır, Şam, eyvallah, dostluk, kâtip efendi, aylık, yapı, canım, bülbül, fesleğen, toprak v.b.*

Böyle bir durumda ve atmosferde yaşamış Sremats'ın Nasreddin Hoca fıkralarına karşı duyduğu ilgi çok daha kolay anlaşılır. Fıkralarını büyük bir ciddiyetle toplayıp seçen Sremats, 1894 yılında *Hikâyelerde Nasreddin Hoca'nın Lâtife ve Aptallıkları* adlı kitabı çıkarmıştır. Önsöz bölümünde yazar, kitabı hazırlarken Mehmet Tevfik'in derlemesinin Müllendorf tarafından yapılan Almanca tercümesini²⁰ ile Maksimoviç tarafından yapılan Bulgarca tercümesini²¹ kullandığını belirtmiştir.

Kullandığı Tevfik'in Almanca tercümesinde 201 fıkra bulunduğu halde Sremats bu derleme kitabından birkaç fıkra çıkarmış, ona rağmen derlemesinde 309 fıkra ve hikâye yer almıştır. Bazı hikâyeleri anılan Bulgarca derlemesinden eklemiş, bazılarını Vuk Karadziç'in ve Vuk Vrçeviç'in derlemelerinden olduğu gibi bazı diğer derleme ve dergilerden de seçmiştir.²² Bunların yanında Sremats, başka yer ve kişilerden duyduğu, sözlü Sırp edebiyatında rastlanan ve benimsenen, kendisinin beğendiği ve sevdiği bazı fıkraları da eklemiştir.

Sremats'ın derleyip tercüme ettiği kitap, iki bölümden oluşmaktadır: *Nasreddin Hoca'nın Lâtife ve Aptallıkları* ile *Bu Âdemin Lâtife ve Aptallıkları*. Birinci bölümdeki fıkralar, yani Nasreddin Hoca fıkraları ortak bir Balkan özelliğini taşıdığı için fıkralara yerli halk yaratıcılığı ve rengi eklenmiş olup bazı değişikliklere uğratılmıştır. Sremats, Nasreddin Hoca ile ilgili fıkralar Sırp tarafından benimsenerek halkın içinde yaygın anlatıldığından, gerekli bulduğu bazı gülmece anlamları, hiciv ve alay öğelerini katmıştır. Bu fıkralar Sırp halk edebiyatı ile tam özdeşleşmiş olduğu için daha esnek olarak aktarılması mümkün olmuştur.

¹⁹ Zona Zamfirova, İvkova Slava, İbiş Aga, Yeksik Hacıya v.b.

²⁰ **Die Schwanke des Nassr-ed-din und Buadem**, derleyen: Mehmed Tevfik, çeviren: E. Müllendorf 1883.

²¹ **Nastradin Hodza**, çeviren: M. Maksimoviç.

²² **Bosanska vila**, Sarajevo, 1894; *Vojvodanka*, 1851; *Starmali*, 1885; *Rukovijet šale*, Sarajevo, 1893, editör: Mehmed Mulabdić.

Verimli bir yazar olarak Sremats, bu bölümde sadece tercümanlıkla kalmamış, kendi yaratıcılığın faydalanarak farklı bir anlatım üslubunu kullanarak fıkraları zenginleştirerek daha alımlı bir hale getirerek doğu havasına büründürmüştür.

Bu Âdem karakter olarak Sırp'larda hiç bilinmediğinden ve saf bir Türk karakterinde olduğundan dolayı Sremats onunla ilgili olan fıkraları değiştirmeden tam tamına, bire bir tercüme etmeyi uygun bulmuştur. Bu metodu açıklayan Sremats diyor ki: "Nasreddin Türklerin, Bulgarların ve bizimdir, *Bu Âdem* ise sadece Türklerindir".²³ Dolayısıyla, birinci bölüm üslup açısından olsun şekil açısından olsun daha süslü, daha canlı, daha zengin ve daha katmanlıdır. Sırp halkına çok yakın olmayan, biraz farklı bir ruh ve nitelik taşıyan diğer fıkralar ise daha sade ve daha fazla özetlenmiş olarak Almancadan tercüme edilmiştir.

Daha çok önem verdiği ve bizden de saydığı ilk bölüm kahramanı olan Nasreddin Hoca'yı bir Balkan insanı olarak gören Sremats, Almancadan tercüme yaparak Sırpça metnini zengin bir Türkçe kelime hazinesiyle süslemiştir. Sırpçada var olan ve özellikle bu bölgenin Müslüman halkı tarafından kullanılan kelimelerle fıkralara oryantal bir hava vermiştir.

Çok sayıda Türkçe kökenli ve Türkçeden alıntı sözcüklerle dolu Sremats'ın üslubuna benzer bir dil, o dönemin Sırp edebiyatındaki diğer edebi türlerinde de görülmektedir. Sremats'ın kitabındaki Nasreddin Hoca, Sırp edebiyatında rastlanan bazı diğer mizah karakterlerine benzer, komik bir hava alır, okura çok yakın olur.

Bilindiği gibi, Nasreddin Hoca Türk-İslam dünyasında olduğu gibi birçok diğer ülkede de herkesçe bilinen, popüler ve sevilen bir kahraman haline gelmiştir. Sremats'a göre, Türkler ve onlara yakın diğer doğu milletlerden sonra *Hoca* en çok Balkanlarda, Sırp'lar, Bulgarlar ve Yunanlılar arasında bilinmekle beraber diğer Balkan milletlerine göre en hızlı ve en çok Sırp'lar tarafından benimsenmiştir.²⁴

Tahminlere göre Nasreddin Hoca'nın ilk fıkraları Osmanlıların Balkanlara gelmesiyle halk arasında yayılmaya başlayıp zamanla sözlü Sırp edebiyatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bunun başlıca nedenleri şüphesiz ki Türk ve Sırp halklarının bir arada yaşaması ve İslam dininin yerli halk arasında yayılmasıydı. Bayraktareviç'in de vurguladığı gibi yerli Müslümanlar, Türkçe bildikleri için iki milletin yaratıcılığı arasında canlı ve aktif bir köprü oluşturmuşlardır.²⁵

Sremats'ın açıkladığı gibi, Türk sözlü edebiyatında önemli bir yer tutan ve büyük değer taşıyan Nasreddin Hoca'nın karakterinin güzelliği buraya geldiğinde kabul edilmiş, korunmuştur. Nasreddin Hoca'nın keskin zekâsı ve farklı yergi yeteneği körlenmemiş, tersine ikiye katlanmış ve geri tepmiştir. 'Nasreddin Hoca halkımızın evladı olmadığı halde evlat muamelesi gördü' diyor yazarımız.²⁶

İki milletin birbirine yakın mizah ve espri anlayışı çok kolay ve çabuk kaynaşmıştır. Nasreddin Hoca'nın karakteri bazı yerlerde Sırp'ların yerli halk kahramanlarıyla yer değiştirir. Bazen Hoca'ya ait olduğu bilinen fıkraların *Çosa*, *Era*, *Çingene* ve *Şiyak* gibi yerli kah-

²³ Nasradin-hodža, njebove dosetke..., s. 11.

²⁴ A.g.e., s. 6.

²⁵ Bajraktarević, a.g.e., s. 50.

²⁶ Nasradin-hodža, njebove dosetke..., s. 7.

ramanlara ait olduğu ve aksine, bazı yerli karakterlerinkinin Hoca'ya ait olduğu ileri sürülmüştür. Diğer Balkan edebiyatlarında olduğu gibi, Sırp edebiyatında da Nasreddin Hoca'nın fıkralarına yerel mizah unsurları katılmış olup yeni fıkralar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Sırp halk edebiyatı uzmanları bazı fıkraların tam olarak kime ait olduğu konusunda kesin sonuçlar elde edememişlerdir.

Sremats'a göre, Hoca'nın ağzından söylenen birçok fıkradaki Hoca, Türklerinkinden oldukça farklıdır. Bu yüzden Sremats'ın da ileri sürdüğüne göre 'Hoca burada âdetâ Sırplaştırılmıştır.'²⁷

Kitapta Nasreddin Hoca hikâyeleri yedi bölüme ayrılmıştır: 1) Hoca Olan Nasradin 2) Nasradin Evde ve Ailede, 3) Nasradin Toplumda, 4) Nasradin ve Gençler, 5) Fıkralar, 6) Diğer Aptallıklar, 7) Ek.

Fıkralar bölümünde en fazla Hoca'nın kadı ile ilgili fıkralar yer almaktadır. *Ek* bölümünde ise bazı hikâyelerin iki varyantı verilmiştir. *Fıkralar* ve *Diğer Aptallıklar* bölümlerinde Hoca'nın en popüler olan eşeği ile ilgili fıkralar ve yine iki varyantlı bazı fıkralar bulunmaktadır. Bundan anlaşılıyor ki yazar, verdiği bölümlemeye tam sadık kalmamıştır.

Hoca'nın benzersiz kişiliğine hayran kalan Sremats, kitabın *Önsöz* bölümünü 'Rahmetli Nasradin Efendi zekâsı yüzünden çok çekmiştir, umarım biz ondan daha şanslı olup bu hikâyelerde onun hayatını ve yaratıcılığını anlatarak bir fayda görürüz' sözleriyle bitirmiştir.²⁸

Sremats'ın bu kitapta kullandığı dili inceleyecek olursak kendisinin diğer eserlerinde olduğu gibi burada da çok sayıda Türkçe kelime kullandığını görebiliriz. Bu kelimelerin çoğu artık kullanılmadığı için bugünün okuru, özellikle genç nesiller eseri okuduklarında ekte bulunan açıklamalara başvurmadan okuduklarını anlamakta güçlük çekerler. Çünkü Sremats, Sırpçada hâlâ kullanılan Türkçe kelimelerin dışında daha az bilinen bazı kelimeleri de metne dâhil etmiştir. Bu yaklaşım, kendisinin, Türkçe bilmediği halde ve doğup büyüdüğü bölgede konuşulan dilde Türkçe kelimelerin çok az bulunduğu halde Sırpçadaki Türkçe kelimeleri öğrenip benimsediği ve bu konudaki kelime hazinesini çoğalttığını göstermektedir.

Böylece Sremats, Nasreddin Hoca kitabının birinci bölümünü sadece tercüme etmekle yetinmeyip orijinal Türk fıkraları ile sözlü Sırp edebiyatı geleneği arasında görülen bazı farkları bir derleme, bir antoloji yazarlığının ustalığıyla ve yaratıcılığıyla gidermeyi başarmıştır. Sremats'ın kitabını tanıtan diğer araştırmacılar da bu konu üzerinde durmuşlardır.

İvan Şop, Sremats'ın diğer eserlerinde kullandığı Türkçe kelimelerin Nasreddin Hoca fıkralarındakinden farklı olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, yazarın seçtiği birinci grup Türkçe kelimeler bir şehir havasını anlatan, daha güzel, daha hoş, lirik bir niteliği taşıyan kelimeler iken, ikinci grup olan Nasreddin Hoca'nın dili ise daha komik, daha tuhaf, 'başkasına ait meyve bahçesinde hırsızlık yaparak yakalanan, uğursuz Hoca'nın kullandığı daha farklı olan, bir köy ortamına uyan Türkçe kelimelerdir.'²⁹ Mizah ustası bir yazar olan

²⁷ A.g.e., s. 7.

²⁸ A.g.e., s. 12.

²⁹ Ivan Şop, *Nasredinove Metamorfoze*, Beograd 1973, s. 127.

Sremats'ın, diğer eserlerinde olduğu gibi bu kitapta da Türkçe kelimelerin seçimini hatasız yaptığı görülür. Onun *Ívkova Slava* romanı ve Nasreddin Hoca'nın fıkraları tercümesi bir yıl arayla basılmış olması onun o dönemde Türkçe'ye ne kadar yakın bir ilgi duyduğunu açıkça gösterir.³⁰

Verimli bir yazarlığı yanı sıra Sremats derleme ve antoloji çalışması için neden Hoca'yı tercih etmiş sorusuna gelince Nasreddin Hoca'nın ve Sremats'ın mizahı arasında derin bir bağ vardır diye cevap verilebilir.³¹

Bir komedi yazarı olan Sremats'ın ve Hoca'nın mizahı ve esprisi birbirine çok benzer. Ortak noktaları, anekdot biçimindeki kısa ve öz olarak dünyaya bakışları, insan hayatının sorunları ve yorumlarının benzer olması ve iki güldürü dünyasının benzerliğinden ibarettir.

Şüphesiz ki bu kitap Sırp edebiyatındaki ikinci dil çevirilerinin en iyi örneklerinden biridir. Sremats, Şop'un da vurguladığı gibi, kullanmış olduğu Türkçe kelimeler bugün tamamıyla anlaşılmasa da bir dönemin havasını, dilimizin de geçtiği bir dönemin zenginliğini ve rengini en başarılı bir şekilde sergilemiştir.³²

O dönemde bilinen ve Sırpça'da halk tarafından sık sık kullanılan Türkçe kelimelerin yanı sıra Sremats bu eserde daha az rastlanan alıntı kelimeleri de kullanmıştır. Onların bazıları şunlardır: *dava*, *evet* (fonetik olarak Sırpça'ya uygun olduğundan bir değişikliğe uğramamıştır), *acemi* (Sırpçası: *adžemija*), *cenaze* (Sırpçası: *dženaza*), *sancılar* (Sırpçası: *sandžije*), *sıfat* (Sırpçası: *sifat*), *melekler* (Sırpçası: *meleci*), *yalancı şahit* (Sırpçası: *jalan şahit*).

Genel olarak bakıldığında Sremats'ın kullandığı Türkçe kökenli kelimelerin birçoğu Vuk Karadžić'in *Sırpça Sözlüğünde* yer almamaktadır. Onların bazıları bugün de kullanılanlardan olup bazıları ise sadece Sırbistan'ın güney bölgesinde kullanılanlardandır.

Sremats, Sırpçadaki Türkçe söz varlığına tam anlamıyla hâkim olduğunu göstermiştir. Türkçe sözcükleri sık sık kullanarak, bazen orijinale çok yakın olanları, bazen Sırpçaya değiştirilerek girdiği şekilde olanları, bazen de halk arasında kullanılan bozuk telaffuzlu olanları seçmiştir. Bunların yanında bir de halk arasında arkaik olanları seçerek ve sıradan bir okuyucunun anlamayacağı sözcüklere yer verdiği olmuştur. Türkçe kökenli kelimeleri bol bol kullanarak güldürücü bir etki ve oryantal bir hava yaratmıştır. Yabancı kelimelerin fazlasıyla yığılması ve iki dilin birbirine karışması komik bir etki ortaya çıkarır. Bazen hiç anlaşılmayan Türkçe sözcüklerden vazgeçmeyerek anlamlarını dipnotlarda vermeyi uygun bulmuştur. Sırpça tercümesi Şop'a göre, söz varlığında Türkçe kelimeleri olmayan diğer Avrupa dillerine yapılan tercümelere göre çok daha başarılı olmuştur.³³

Diğer önde gelen araştırmacılar da Sremats'ın derlemesini çok değerli olduğunu vurgulamışlardır. Nasreddin Hoca'nın kaynağı ve ortaya çıkışı teorilerini Sırbistan'da en çok araştıran Fehim Bayraktareviç, Sremats'ın çalışmasının bir noktasını eleştirdiği halde övgü ile bahsetmiştir. Farklı teorileri ele alarak inceledikten sonra 'Arapların Cuha'sına

³⁰ *Ívkova Slava* romanı 1895 yılında basılmıştır.

³¹ Şop, *a.g.e.*, s. 130.

³² Şop, *a.g.e.*, s. 131.

³³ Şop, *a.g.e.*, s. 128.

Nasreddin Hoca'nın asıl örneği gibi bakılabılır' diyen Bajraktareviç'in³⁴, Sremats'a yönelttiği tek eleştiri, kendisinin o ana kadarki bu konuya ilişkin, özellikle Köhler, Ethe, Basset gibi Avrupa araştırmacılarının yaptığı bilimsel yaklaşımları göz ardı ederek sadece Mehmed Tevfik daha doğrusu Müllendorf'a bağlanmasıydı.³⁵Buna karşılık, Sremats'a yönelttiği övgü çok daha fazladır. Kitabını inceledikten sonra üç yüz fıkradan fazla oluşan bu derleme, tanınmış bir Sırp yazarı tarafından hazırlandığı bilirse bu işe dikkate değer bir ciddiyetle yaklaşması sonucu Sırpçada yayımlanan ve bugüne kadar N. Hoca'yı konu alan en geniş kapsamlı ve en kaliteli derleme teşkil ettiğini bir kez daha vurgulamıştır.³⁶

Nasreddin Hoca'nın ismi farklı halkların ağzında ve yayımlanan tercümelerde birkaç varyant olarak anılmaktadır. Almanca ve Bulgarca kaynaklarını esas tutan Sremats, ne Almanca tercümesindeki Arapça varyantı olan *Nassr-ed-din* ne de Bulgarcası *Nastradin* şeklini benimsemiştir.

Türkçedeki *Nasreddin* şekli Sırpça fonetiğine en uygun olduğundan Sırp halk edebiyatında en çok rastlanan şekil olmuştur. Ancak, iki seslilik olayı Sırp fonetiğinde bulunmadığı için Hoca'nın adı *Nasredin* olarak yazılmaktadır. Bunun en doğru şekli olduğunu en güvenilir resmi kaynak sayılan genel *Ansiklopedi'deki*³⁷ Hoca ile ilgili maddenin başlığı *Nasredin Hodza* olarak yazıldığı gösterir.

Sremats'a gelince kendisi, gene çok rastlanan varyantlarından biri olan *Nasradin* ismini seçmiştir. *Halk Düşünce Türleri Antolojisi'ndeki* fıkra bölümünde de *Nasradin Hodza* olarak geçmektedir.³⁸ Hoca, Sırp edebiyatında *Nasradin'den* başka, *Nasrudin* diye de anılır. Örneğin, *Halk Hikâyeleri Antolojisi'nde* Hoca *Nasredin ve Nasrudin* olarak anılmaktadır.³⁹

Ünlü yazar Meşa Selimoviç, Yaşaroğlu'nun kitabının Sırp-Hırvatça tercümesine yazdığı önsözde, tıpkı çevirmenin yaptığı gibi *Nasrudin* ismini kullanmıştır.⁴⁰ Bosna-Hersek'te yayımlanan kaynaklarda daha fazla *Nasrudin* varyantının tercih edildiği gözlenebilir. Sırp-Hırvatça kaynaklarında bazı değişik isim biçimleri arasında tamamıyla değiştirilmiş, orijinalinden çok uzaklaşmış *Nasarajdin* adına bile rastlamak mümkündür.⁴¹ Bunlardan başka, en ilginç ve birçok analiz konusu olan isim şekli *Nastradin* olarak karşımıza çıkıyor. İlk derleyicilerden biri olan Vuk Vrçeviç'in kitabında hep *Nastradin'den* bahsedilir. Başka bir kaynak daha Hoca'ya *Nastradin* adını yakıştırmıştır.⁴²

³⁴ Erdoğan Tokmakçioğlu, *Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca*, Ankara 1981, s. 3.

³⁵ Bajraktareviç, *a.g.e.*, s. 51.

³⁶ Bajraktareviç, *a.g.e.*, s. 52.

³⁷ *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, Zagreb, Cilt 4, 1968, s. 483.

³⁸ *Antologija narodnih umotvorina*, Novi sad- Beograd 1957, s. 109.

³⁹ *Antologija narodnih pripovedaka*, Novi sad- Beograd 1960, ss. 326-329.

⁴⁰ *Nasrudin- Hodža, priče i dosjetke*, Derleyen: Ahmet Halit Yaşaroğlu, Çeviren: İsmail Hakkı Čaušević, Önsöz yazar: Meşa Selimović, Sarajevo 1953.

⁴¹ *Hrvatske narodne pjesme i pripovedke iz Bosne*, Derleyen: Nikola Tordinac, Vukovar 1883.

⁴² S. Dučić, *Život i običaji plemena Kuća*, Srpski etnografski zbornik, Cilt XLVIII, Beograd 1931.

Bilinen Bulgarca kaynaklarında Hoca'nın ismi *Nastradin'dir*. Yukarıda anılan iki kaynağın Karadağ ile ilgili olduğu bilirse Bulgarca söyleyişinin üzerlerine ne kadar etki yapabileceği konusunda kesin bir sonuç çıkarmak güçtür.

Nastradin biçimi Sırpça açısından çok ilginçtir çünkü *nastradati* fiilinden türemiş bir kelime olabileceği akla gelir. *Nastradati* 'ezilmek, kazaya uğramak, kötü duruma düşmek' demektir. Tabii ki Sırp halkı *Nasreddin* isminin etimolojisini bilmeden Hoca'nın benzersiz kişiliğinden etkilenerek ilginç bir benzetme yapmıştır.

Bu enteresan kelime oyununa dikkat çeken Sremats, Hoca'nın zekâsının sayesinde birçok dertten kurtulmaya başardığı gibi, bilgeliği sayesinde yaşam kuralı olarak kabul edilebileceği evrensel bir gerçek ortaya attığını, ama aynı zamanda içten gülmekten kendimizi alamayacağımız bir aptallık yapabildiğini de ortaya koymuştur. Dolayısıyla, Hoca çoğu kez kötü bir duruma düşer ancak yenik düşmeyerek yine de espri yaratıcılığını kaybetmez. Başına gelen sayısız belâlar yüzünden halk filolojisi, Hoca'nın adı ile *nastradati* fiili arasında bir bağlantı kurarak ona diğer isimler yanında *Nastradin* ismini de takmıştır.⁴³

Böylece, halkın, Hoca'yı hep ezilenin, zulüm görenin yanında olan, zulmedene karşı çıkan, adalatten yana olan biri olarak kabul ettiği görülmektedir.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki Türkçe bilmeyen Sremats, Nasreddin Hoca'nın karakterini en doğru ve en başarılı bir şekilde anlatmak için farklı yaklaşımları uygulamıştır. En önemlisi ve en değerli olarak Sırpçada bulunan Türkçe kelimeleri tam yerinde ustaca kullanmıştır. Böylece, Nasreddin Hoca'yı bir yergi ustası, bir bilgin, doğru, açık sözlü, yoksul ama keskin zekâlı, hazırcevap ve deli dolu bir insan örneği olarak sergilemiştir.

Sremats'ın kitabından ve Sırpçada çıkan tüm diğer yayınlardan da görüleceği üzere, Nasreddin Hoca diğer dünya ve Balkan edebiyatlarında olduğu gibi Sırp halk edebiyatında da kendine özel bir yer edinmiştir. İnce mizahıyla dünyaca tanınan bir gülmece ustası olan Hoca, yaşadığı bölgenin sınırlarını aşarak birçok milletin halk edebiyatında canlı bir halk bilgisi olarak yaşamaya devam etmektedir. Halkın onun ağzından söylediği gülmecelerdeki anlam, yergi ve alay öğeleri, kendine özgü şaka, esprili ve nükteli konuşması hala evrenselliği ve güncelliğini korumaktadır. Çünkü onun karakteri, görünüşü ve konuşma tarzı halk tarafından yüzyıllarca yontulup bugün de zevkle okuduğumuz ve anlattığımız bir hale getirilmiştir.

KAYNAKÇA

Antologija narodnih pripovedaka, Novi sad- Beograd, 1960, ss. 326-329.

Antologija narodnih umotvorina, Novi sad- Beograd, 1957, s. 109.

BAJRAKTAREVIĆ Fehim, **Nasredin Hodžin Problem**, Beograd 1934.

Bosanska vila, Sarajevo, 1894; *Vojvodanka*, 1851; *Starmali*, 1885; *Rukovijet šale*, Sarajevo, 1893, editör: Mehmed Mulabdić

ĆOPIĆ Branko, "Nasradin Hodža u Bosni", **Bojovnici i bjegunci**, Beograd 1975.

⁴³ **Nasradin-hodža, njegove dosetke...**, ss. 7-8.

Die Schwanke des Nassr-ed-din und Buadem, derleyen: Mehmed Tevfik, çeviren: E. Müllendorf 1883.

DUČIĆ S., Život i običaji plemena Kuća, Srpski etnografski zbornik, Cilt XLVIII, Beograd 1931.

Enciklopedija leksikografskog zavoda, Zagreb, Cilt 4, 1968, s. 483.

Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke iz Bosne, Derleyen: Nikola Tordinac, Vukovar 1883.

Nasradin-hodža, njegove dosetke i budalaštine u pričama, derleyen: Stevan Sremac, birinci baskı, Beograd, 1894; ikinci baskı, Beograd, 1952.

Nasrudin- Hodža, priče i dosjetke, Derleyen: Ahmet Halit Yaşaroğlu, Çeviren: İsmail Hakki Čaušević, Önsöz yazan: Meša Selimović, Sarajevo, 1953.

Nastradin Hodza, çeviren: M. Maksimović

ŠKALJIĆ Abdulah, **Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku**, Sarajevo 1985.

ŠOP Ivan, **Nasredinove Metamorfoze**, Beograd 1973.

SREMAC Stevan, Pop Ćira i Pop Spira, **Brankovo kolo**, S. Karlovci, 1898.

Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi i zagonetke, derleyen Vuk Stef. Karadžić, Beograd, birinci baskı, 1900, ikinci baskı 1933.

Srpske narodne priče iz zbirke narodnih pripovijedaka, derleyen N. Šaulić, Beograd 1925.

Srpske narodne pripovetke, derleyen V. Čajkanović, Beograd 1929.

Srpske narodne pripovijetke, derleyen Vuk Stef. Karadžić, Beograd, ikinci baskı, 1928.

Srpski rječnik, Viyana, birinci baskı, 1818; Viyana, ikinci baskı, 1852.

TOKMAKÇIOĞLU Erdoğan, **Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca**, Ankara 1981.

VRČEVIĆ Vuk, **Srpske narodne pripovijetke, ponajviše kratke i šaljive**, Beograd 1868.

YENİSOY Hayriye Süleymanoğlu, "Balkan Halklarının Dil ve Folklorunda Türk İzleri", **Diyanet**, 189, Eylül 2006, ss. 60-63.

Zabavnik Dimitrija Davidovića, Beograd 1833, ss. 156-161.